GROTE OF SINT-LAURENSKERK ROTTERDAM

CANTATEDIENST

ZONDAG 15 JANUARI 2023

19:00 UUR

JOHANN SEBASTIAN BACH

MEINE SEUFZER, MEINE TRÄNEN BWV 13

FRANCIS POULENC

PRIEZ POUR PAIX

LIVESTREAM VIA: WWW.LAURENSVOCAAL.NL

Orgelspel **Fantasia et Fuga in g BWV 542** **J.S. Bach (1685-1750)**

Wij gaan staan

Bemoediging Onze hulp in de Naam van de Heer,
Die hemel en aarde gemaakt heeft.

Drempelgebed Heer onze God, vergeef ons al wat wij misdeden,
En laat ons weer in vrede leven, door Christus onze Heer,
Amen.

Lied Lied 526, Gezang 166 LvdK

1 Gemeente

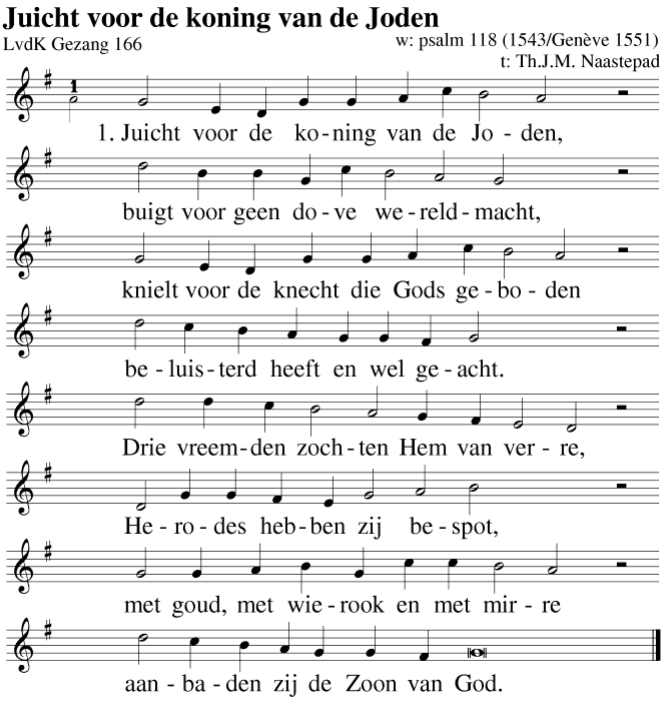

3 Cantorij
In Kana was de gloed geweken,
het vuur bedolven onder as;
toen zei de vlam in ieders beker
wie er de ware wijnstok was;
laat het nu uit de kruiken stromen,
de vreugde ga van mond tot mond,
omdat Hij, in zijn uur gekomen,
de aarde aan zijn zijde vond!

4 Allen
Juicht voor de koning van de volken,
buigt voor zijn opperheerschappij,
zingt halleluja! Uit de wolken
komt ons zijn heerlijkheid nabij.
Bouwt dan ootmoedig aan de aarde,
legt vrede in elkanders hand:
Hij die de beste wijn bewaarde
roept ons ter bruiloft in zijn land!

Wij gaan zitten

Gebed

Schriftlezing **Johannes 2, vers 1-11**

Bruiloft in Kana
1 Op de derde dag was er een bruiloft in Kana, in Galilea. De
moeder van Jezus was er, *2* en ook Jezus en zijn leerlingen waren
op de bruiloft uitgenodigd. *3* Toen de wijn bijna op was, zei de
moeder van Jezus tegen hem: 'Ze hebben geen wijn meer.' *4* 'Wat
wilt u van me?' zei Jezus. 'Mijn tijd is nog niet gekomen.' *5* Daarop
sprak zijn moeder de bedienden aan: 'Doe maar wat hij jullie zegt,
wat het ook is.' *6* Nu stonden daar voor het Joodse reinigingsritueel
zes stenen watervaten, elk met een inhoud van twee à drie metrete.
7 Jezus zei tegen de bedienden: 'Vul de vaten met water.' Ze vulden
ze tot de rand. *8* Toen zei hij: 'Schep er nu wat uit, en breng dat
naar de ceremoniemeester.' Dat deden ze. *9* En toen de
ceremoniemeester het water dat wijn geworden was, proefde – hij
wist niet waar die vandaan kwam, maar de bedienden die het water
geschept hadden wisten het wel – riep hij de bruidegom *10* en zei
tegen hem: 'Iedereen zet zijn gasten eerst de goede wijn voor en als
ze dronken zijn de minder goede. Maar u hebt de beste wijn tot nu
bewaard!' *11* Dit heeft Jezus in Kana, in Galilea, gedaan als eerste
wonderteken; hij toonde zo zijn grootheid en zijn leerlingen
geloofden in hem.

Vertaling: Nieuwe Bijbelvertaling

Overdenking

Inzameling der gaven

De opbrengst van deze rondgang is bestemd voor diaconie en kerkrentmeesters. In de collecte bij de uitgang wordt uw speciale gift gevraagd voor de aan deze Cantatedienst verbonden kosten (zie pagina 8 van deze liturgie voor meer informatie).

Orgelspel

Lied Lied 527, Gezang 161 LvdK

1 Cantorij

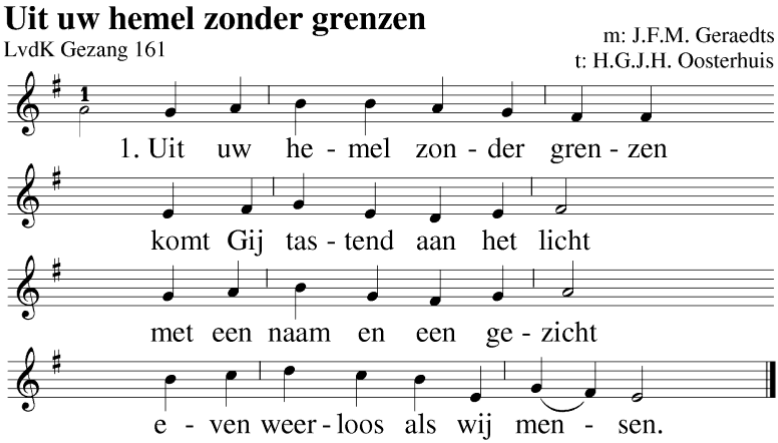

2 Gemeente
Als een kind zijt Gij gekomen
als een schaduw die verblindt
onnaspeurbaar als de wind
die voorbijgaat in de bomen.

3 Cantorij
Als een vuur zijt Gij verschenen
als een ster gaat Gij ons voor
in den vreemde wijst uw spoor
in de dood zijt Gij verdwenen.

4 Gemeente
Als een bron zijt Gij begraven
als een mens in de woestijn.
Zal er ooit een ander zijn
ooit nog vrede hier op aarde?

5 Allen
Als een woord zijt Gij gegeven
als een nacht van hoop en vrees
als een pijn die ons geneest
als een nieuw begin van leven.

Cantate Meine Seufzer, meine Tränen BWV 13 J.S. Bach (1685-1750)

1. Aria Tenor

Meine Seufzer, meine Tränen
Können nicht zu zählen sein.
Wenn sich täglich Wehmut findet
Und der Jammer nicht verschwindet,
Ach! so muss uns diese Pein
Schon den Weg zum Tode bahnen.

2. Recitatief Alt

Mein liebster Gott lässt mich annoch
Vergebens rufen und mir in meinem Weinen
Noch keinen Trost erscheinen.
Die Stunde lässet sich zwar wohl von ferne sehen,
Allein ich muss doch noch vergebens flehen.

3. Koraal Alt

Der Gott, der mir hat versprochen
Seinen Beistand jederzeit,
Der lässt sich vergebens suchen
Jetzt in meiner Traurigkeit.
Ach! Will er denn für und für
Grausam zürnen über mir,
Kann und will er sich der Armen
Itzt nicht wie vorhin erbarmen?

4. Recitatief Sopraan

Mein Kummer nimmet zu
Und raubt mir alle Ruh,
Mein Jammerkrug ist ganz mit Tränen angefüllet,
Und diese Not wird nicht gestillet,
So mich ganz unempfindlich macht.
Der Sorgen Kummernacht
Drückt mein beklemmtes Herz darnieder,
Drum sing ich lauter Jammerlieder.
Doch, Seele, nein,
Sei nur getrost in deiner Pein:
Gott kann den Wermutsaft gar leicht in Freudenwein verkehren
Und dir alsdenn viel tausend Lust gewähren.

5. Aria Bas

Ächzen und erbärmlich Weinen
Hilft der Sorgen Krankheit nicht;
Aber wer gen Himmel siehet
Und sich da um Trost bemühet,
Dem kann leicht ein Freudenlicht
In der Trauerbrust erscheinen.

6. Koraal

So sei nun, Seele, deine
Und traue dem alleine,
Der dich erschaffen hat;
Es gehe, wie es gehe,
Dein Vater in der Höhe,
Der weiß zu allen Sachen Rat.

Gebed

Stil gebed

Onze Vader

Cantorij **Priez pour paix** **F. Poulenc (1899-1963)**
(arr. Cantabile - The London Quartet)

Priez pour paix, douce Vierge Marie,
Reine des cieux, et du monde maîtresse,
Faites prier, par votre courtoisie,
Saints et saintes, et prenez votre adresse
Vers votre Fils, requérant sa hautesse
Qu'il lui plaise son peuple regarder,
Que de son sang a voulu racheter,
En déboutant guerre qui tout dévoie;
De prières ne vous veuillez lasser:
Priez pour paix, le vrai trésor de joie.

Bid om vrede, milde maagd Maria,
koningin van de hemelen en meesteres van de aarde,
breng door uw welwillendheid
heiligen ertoe te bidden en richt u
tot uw Zoon en smeek zijn majesteit
dat het hem behaagt om te zien naar zijn volk,
dat hij met zijn bloed heeft willen loskopen,
door de oorlog te doen stoppen die alles ontwricht;
Wilt u het niet moe worden te bidden:
bid om vrede, de ware schat van vreugde.

Vertaling: Jan Korteweg

Wij gaan staan

Zending en zegen

---

aan deze dienst werkten mee

Anneke Bliek *sopraan*
Annette Vermeulen *alt*
Francis Ng *tenor*
Berend Eijkhout *bas*
Laurensorkest
Laurenscantorij
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Harold Schorren *voorganger*

volgende cantatedienst

zondag 19 februari 2023, 19:00 uur

Johann Sebastian Bach (1685-1750)
Du wahrer Gott und Davids Sohn BWV 23
Arnold Schönberg (1874-1951)
Friede auf Erden Op. 13

Nienke Oostenrijk *sopraan*
Kaspar Kröner *alt*
Arco Mandemaker *tenor*
Johan Vermeer *bas*
Laurensorkest
Laurenscantorij
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Rik Radstake *voorganger*

volgende evensong

zondag 5 februari 2023, 19:00 uur

Laurens Vocaal Ensemble
Hayo Boerema *orgel*
Wiecher Mandemaker *dirigent*
Ds. Jan de Visser *voorganger*

belangrijke mededeling

Laurens Vocaal is voor de organisatie van de cantatediensten afhankelijk van particuliere giften en subsidies van diverse instanties, zoals het Fonds Podiumkunsten.
Wij vragen voor deze cantatedienst uw vrijwillige gift aan de uitgang. Een cantatedienst kost gemiddeld € 6000.
Om uit de kosten te komen is een bijdrage van gemiddeld **€ 15** per bezoeker nodig!
Wilt u uw gift voor deze cantatedienst liever overmaken?
Dat kan op Iban nummer NL93 ABNA 0640755666, t.n.v. Stichting Laurens Vocaal te Rotterdam.

U kunt nu ook direct geven via Tikkie. Zo werkt het:
Open de camera-app van uw mobiel (of gebruik uw Tikkie-app of QR-scanner). Richt uw camera op onderstaande QR-code. De code wordt automatisch gescand.

De Stichting Laurens Vocaal Rotterdam is een culturele ANBI.
Alvast bedankt voor uw royale bijdrage!

Toelichting

J.S. Bach – Meine Seufzer, meine Tränen BWV 13

'Een woord of een beeld is symbolisch, wanneer het meer inhoudt dan men op het eerste gezicht kan herkennen.'

G.C. Jung

Bach schreef deze cantate voor de tweede zondag na Epifanie. De cantate behoort tot de derde jaargang (1725/1727) en werd uitgevoerd op 20 januari 1726.

tekst
Op het eerste gezicht biedt de tekst van de cantate een troosteloze aaneenschakeling van jammerklachten, somber en deprimerend. De barokke overdrijving zet ons bovendien op afstand, werkt vervreemdend. Je vraagt je af in hoeverre een dergelijke tekst serieus te nemen is.
Om enig inzicht in dit labyrint van vreemde beelden – uiting van vertwijfeling – te verkrijgen is het verstandig eerst te kijken naar mogelijke aanknopingspunten in de evangelielezing van de zondag waarvoor de cantate geschreven is: Johannes 2, 1-11 de bruiloft te Kana. Het blijkt dat de tekstschrijver Georg Christian Lehms (1711) twee keer volstaat met slechts een indirecte verwijzing. De eerste keer via een toespeling op één vers uit de lezing: 'Mijn tijd is nog niet gekomen.' (vers 4), in de cantate is dat recitatief nr. 2. Een karakteristieke regel daarin is:

Die Stunde lässet sich zwar wohl von ferne sehen
(Ook al zien wij reeds van ver het tijdstip)

De tweede keer is er een verwijzing naar de verandering van water in wijn (vers 9): 'God kan de bittere drank in vreugdewijn veranderen.' (recitatief nr. 4).
Deze indirecte verwijzingen naar aanwijsbare verzen uit het evangelie vormen de basis van waaruit een aantal kernbegrippen uit het libretto beschouwd en verklaard kunnen worden.
Ter verduidelijking moeten we daar dan wel de mystieke religiositeit bij betrekken, zoals die in Bachs tijd gangbaar was.
Die mystieke religiositeit is prachtig onder woorden gebracht in het lied 'Wie schön leuchtet der Morgenstern', te vinden in het Liedboek als gezang 518. Ik citeer uit de 5e en 6e strofe:

Uw Zoon komt tot mij, kiest mij uit,
Hij is mijn liefste, ik zijn bruid,
ik treed Hem zingend nader.

Hij staat voor altijd aan mijn zij.
Mijn schone liefste is van mij,
in Hem wil ik verzinken.

(vertaling J.W. Schulte Nordholt)

Maar de tekstdichter van de cantate is minder hooggestemd. Hij tekent een totaal andere situatie, waarin Christus zegt: 'De tijd is er nog niet'. Dat is de tijd van mystieke eenheid die er nog niet is. En dus slaat in de cantatetekst al die vurige innigheid uit gezang 518 om in zijn tegendeel.
In het cantatelibretto is het vuur weliswaar niet gehéél gedoofd, want tegenover woorden als *krank, Nacht, Tränen, Zorn,* en *Wermut* (= beeld van bitterheid) staan *Wein, Licht, Freude* (in samenstellingen als *Freudenwein* en *Freudenlicht).* Maar die laatste woorden komen, als kleine tekenen van hoop, pas in de tweede helft van de cantate aan de orde.

Hierbij moeten we bedenken dat al deze begrippen voor Bach de kernwoorden vormden waarmee hij zijn compositie vorm en inhoud gaf. Bovendien zijn zij het uitgangspunt van waaruit zich een wereld van betekenissen vormt, die voor de tijdgenoten van Bach bekend was, maar die de tegenwoordige luisteraar veelal ontgaat.

Mystici van alle tijden – en ik denk dat dit libretto in een mystieke traditie staat – zijn zich altijd bewust geweest van het 'onzegbare' van de relatie met God. Daarom grepen ze ondermeer naar beeldspraak, figuurlijke uitdrukking.
Twee voorbeelden:

- in de mystieke literatuur – overigens ook in de bijbel – is het licht metafoor voor God; en Jezus wordt in heel veel cantatelibretto's 'mijn licht', 'mijn levenslicht' genoemd. Bovendien noemde hij zich *Het licht der wereld.*
- in Bachs cantates is een heel veel voorkomende metafoor de aan het Hooglied ontleende bruidsmystiek, een treffend stijlmiddel om de relatie van de gelovige met Christus te verbeelden; zoals ook bleek uit gezang 518.

Vanuit dit perspectief en in de context van de lezing van de bruiloft in Kana wordt een wending als 'God kan de bittere drank zeer wel ('gar leicht') in vreugdewijn veranderen (recitatief nr. 4) begrijpelijk. 'Bittere drank' is beeldspraak voor het uitblijven van de bruidegom, van de bruiloft. (*Dat Koninkrijk van U, weet U wel, wordt dat nog wat?* – Gerard Reve in zijn gedicht 'Graf te Blauwhuis').
Een eind verderop in het evangelie (hoofdstuk 16) zegt Jezus in de context van zijn afscheid: 'Je zult bedroefd zijn, maar je verdriet zal in vreugde veranderen'.
Deze beeldspraak maakt nog eens duidelijk dat het libretto van deze cantate begrepen kan worden tegen de achtergrond van de Bruid-en-Bruidegom-mystiek.

Wat de vorm van het libretto betreft is de constructie helder: de zes delen zijn geordend in tweemaal drie delen. Elk deel wordt besloten met een koraal.

muziek
Iemand die een beetje thuis is in de vele vormen waarin Bach zijn cantates schreef zou vermoedelijk niet meteen weten uit welke periode zij stamt. Het kamermuzikale karakter – geen openingskoor, slechts een slotkoraal – doet vermoeden dat de cantate mogelijk in de jaren 1715 of 1716 voor de hofkapel in Weimar gecomponeerd is. Maar aan de andere kant zal men daar toch aan twijfelen vanwege de uitzonderlijk krasse harmonieën waarmee luisteraar en uitvoerder geconfronteerd worden. En dat klopt dus meer met de ontstaanstijd in 1726.
De instrumentale bezetting is opvallend vanwege de betekenis van de houtblazers: twee blokfluiten en oboe da caccia (althobo). Blokfluiten zijn in 1726 een vrij zeldzame verschijning in Bachs geestelijke cantates. Vanaf 1723, toen hij in Leipzig als cantor begon, maakt Bach een duidelijk onderscheid tussen het karakter van de dwarsfluit ('Traverso') en de blokfluit ('Flauto'). De laatste gebruikt hij steeds minder en alleen met heel bepaalde klanksymbolische bedoelingen. De blokfluit werd – in tegenstelling tot de dwarsfluit met haar warme expressieve toon – bij uitstek geschikt geacht om uitdrukking te geven aan wat iemand 'verstijfd van verdriet' ervaart (H.P. Schmitz 'Querflöte und Querflötenspiel, blz. 67). De woorden 'kermen', 'erbarmelijk verdriet' in de basaria nr. 5 worden door de blokfluit extra belicht.

Zoals woorden een symbolische betekenis kunnen krijgen, zo is ook Bachs muzikale taal vaak symbolisch bepaald. Bach beschikte over een ruim assortiment aan uitdrukkingsmiddelen voor de wijze waarop nu eens woorden als vreugde, smart, dan weer een bepaalde gemoedsgesteldheid of een beweging muzikaal konden worden weergegeven. Achter die vormen – 'Figuren' genoemd – gaat dus een wereld van betekenissen schuil, die soms duidelijk voor zichzelf spreken, maar vaak ook niet. Dan is uitleg gewenst.

De luisteraar zal bijvoorbeeld vrijwel onmiddellijk de samenhang van woord en toon ervaren bij de woorden 'kermen en erbarmelijk wenen' (basaria). In de eerste vier maten horen we in twee muzikale gedaantes (a en b) de eerste zin 'Ächzen und erbarmlich weinen' waarmee de bas later inzet, instrumentaal weergegeven:

twee blokfluiten, vioolsolo

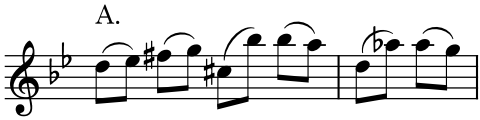

a.

cello, later ook door de fluiten/viool

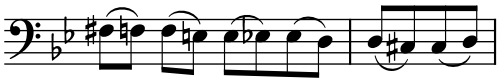

b.

In a. domineert het schrijnende interval van de overmatige secunde (anderhalve toonschrede) en zijn omkering de verminderde septime. In b. overheerst chromatiek (halve toonschreden), symbool van ontregeling.

De aria waarmee de cantate opent is door het uitzonderlijke coloriet, de prachtige cantilenen van de vijf stemmen (twee fluiten, oboe da caccia, tenorsolo en continuo) één en al verstilde, smartelijke klacht. De reden van deze klacht horen we in het daarop volgende altrecitatief dat eindigt met een dramatisch melisma op 'flehen' (smeken).

Het koraal in nr. 3 is een strofe uit Johann Heermanns (1585-1647) lied 'Sion klagt mit Angst und Schmerzen' (1636). De bewerking voor alt, unisono gesteund door de drie blazers en begeleid door strijkers, doet door het vreedzame karakter, door de toonsoort F gr. èn door het ontbreken van chromatiek vermoeden dat er een wending naar lichtere, optimistischer stemming plaatsvindt. De toonsoort F gr. was natuurlijk gegeven met de toonsoort van de melodie, namelijk psalm 42. De tekst blijft echter toch in de sfeer van het voorafgaande hangen. In het geval van deze liedbewerking volgt Bach dus het melodisch gegeven en niet het affect van de tekst.

Met het volgende sopraanrecitatief opent het tweede deel van de cantate. Het intensiveert al het voorafgaande, maar er zijn toch ook een paar momenten van doorbrekend licht, vooral in de laatste twee zinnen (het wonder van Kana).

De dan volgende aria kwam al even ter sprake in het kader van de woord-toon-symboliek. Ik ben zelden zo'n ongenaakbare, bizarre cantate-aria tegengekomen als deze. De instrumentatie – blokfluiten en vioolsolo unisono en continuo – geeft de aria een expressionistisch, desolaat karakter. Of is dat toch te eenzijdig gezien? Want de tekst spreekt toch van het vreugdelicht voor degene die troost zoekt en daarbij naar boven, naar de hemel ziet? Dat is ook zo, en het 'Freudenmotiv' (zo noemde Schweitzer dat al in 1908) is duidelijk aanwezig, al in de derde maat, en voluit in de zesde en de zevende maat, stijgend nog wel, met de blik richting hemel:

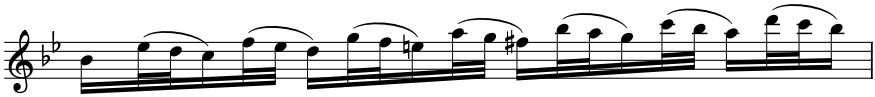
c.

Vooral in maat zeven ervaart de luisteraar een enorme opgetogen energie doordat Bach per achtste noot van de stijgende toonladder in de bas een wisselende harmonie voorschrijft. Wanneer in de tekst de hemel wordt genoemd wordt deze door Bach opgeroepen door het octaaf, in de vocale partij als interval, in de begeleiding als stijgende toonladder.
Dan komt, volgens de traditie van de zogenaamde da capo aria, de onvermijdelijke herhaling van het begin, echter aanvankelijk niet in de toonsoort van het begin (g kl.) maar in c kl., pas later komt de toonsoort g kl. weer terug. Dat alles is heel ongebruikelijk en aangrijpend.

Het door Bach gekozen slotkoraal is Paul Flemings lied 'In allen meinen Taten' (1641) op de melodie 'Insbruck / O Welt ich muß dich lassen'. Deze koraalmelodie komt ook meerdere malen voor in de Matthäus Passion.

Barend Schuurman, ontleend aan zijn boek *'Bachcantates toen en nu'*

F. Poulenc – Priez pour paix

Dit seizoen klinkt er naast de cantate telkens een roep om vrede. Nu er weer een verschrikkelijke oorlog woedt in Europa is het gebed om vrede weer zo actueel. Deze keer klinkt er een compositie van Poulenc. Velen van u kennen dit werk waarschijnlijk als sololied voor zangstem en piano. Het korte, eenvoudige maar indringende werk werd door The London Quartet voor ons bewerkt tot een koorarrangement. De instrumentale inleiding in het origineel hebben zij bewerkt tot een vocalise voor sopraan, tenor en alt. Na deze inleiding neemt de sopraanpartij de rol van de zangstem op zich terwijl de andere drie stemmen de rol van de piano op zich nemen. Doordat de originele pianopartij de melodie zonder veel opsmuk begeleidt hoeven er in dit arrangement eigenlijk geen concessies te worden gedaan aan het origineel. Het geheel klinkt dan ook als koorwerk zeer overtuigend.
De tekst is een oproep aan Maria niet moe te worden de heiligen en haar zoon Jezus aan te roepen om vrede te bewerkstelligen. Melodie en harmonie zijn weer een schoolvoorbeeld van het idioom van Poulenc. Al na een paar maten weet je dat dit maar van één componist kan zijn. Persoonlijk waardeer ik dat enorm in de muziek van Poulenc: uit duizenden herkenbaar maar altijd origineel, creatief en pakkend.

Wiecher Mandemaker